

Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām

Izpl.: Vispārīgi noteikumi
2017. gada 27. oktobris

Oriģināls: angļu valodā

Personu ar invaliditāti tiesību komitejas

Vispārējais komentārs Nr. 5 (2017) par neatkarīgu dzīvi un iekļaušanu sabiedrībā

I. Ievads

1. Vēsturiski personām ar invaliditāti ir bijusi liegta personīgā un individuālā izvēle un kontrole visās savas dzīves jomās. Valdība pieņēmus, ka daudzi no viņiem nespēj neatkarīgi dzīvot pašu izvēlētajās kopienās. Atbalsts vai nu nav pieejams, vai ir piesaistīts konkrētiem sadzīves apstākļiem, un kopienas infrastruktūrai nav universāla dizaina. Resursi tiek ieguldīti institūcijās, nevis tajā, lai radītu iespēju personām ar invaliditāti neatkarīgi dzīvot sabiedrībā. Tā rezultātā attiecīgās personas tiek pamestas, kļūst atkarīgas no ģimenes, tiek institucionalizētas, izolētas un nošķirtas.

2. Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 19. pantā atzīts, ka visām personām ar invaliditāti ir vienlīdzīgas tiesības uz neatkarīgu dzīvi un iekļaušanu sabiedrībā, un tās var izdarīt brīvu izvēli un kontrolēt savu dzīvi. Minētā panta pamatā ir cilvēktiesību pamatprincips, kas paredz, ka visi cilvēki piedzimst vienlīdzīgi cieņā un tiesībās un ikvienai dzīvībai ir vienāda vērtība.

3. Konvencijas 19. pantā uzsvērts, ka personas ar invaliditāti ir tiesību subjekti un tiesību īpašnieki. Konvencijas vispārīgie principi (3. pants) – jo īpaši cilvēkam piemītošās cieņas, patstāvības un neatkarības ievērošana (3. panta a) apakšpunkts), kā arī pilnīga un efektīva līdzdalība un integrācija sabiedrībā (3. panta c) apakšpunkts) – ir pamats, uz kā balstās tiesības uz neatkarīgu dzīvi un iekļaušanu sabiedrībā. Pārējie Konvencijā minētie principi ir tikpat svarīgi 19. panta interpretācijā un piemērošanā.

4. Neatkarīga dzīve un iekļaujoša dzīve sabiedrībā ir jēdzieni, kas vēsturiski radās saistībā ar to, ka personas ar invaliditāti nostiprināja kontroli pār pašu izvēlētu dzīvesveidu, radot iespējas veicinošus atbalsta veidus, piemēram, personīgo palīdzību, un pieprasot nodrošināt, ka sabiedriskie objekti/telpas atbilst universālā dizaina principiem.

5. Konvencijas preambulā dalībvalstis atzīst, ka daudzas personas ar invaliditāti dzīvo nabadzībā, un uzsver, ka ir jānovērš nabadzības ietekme. Sociālā atstumtība rada lielu kaitējumu, jo uztur atkarību un tārad veicina personisko brīvību aizskārumu. Turklāt sociālā atstumtība izraisa stigmatizāciju, nošķiršanu un diskrimināciju, kas savukārt var izraisīt vardarbību, ekspluatāciju un ļaunprātīgu izmantošanu papildus citiem negatīviem stereotipiem, kas veicina personu ar invaliditāti marginalizāciju. Politika un konkrēti rīcības plāni personu ar invaliditāti sociālajai iekļaušanai, tostarp veicinot viņu tiesības uz neatkarīgu dzīvi (19. pants), ir izmaksu ziņā efektīvs mehānisms, lai nodrošinātu tiesību izmantošanu, ilgtspējīgu attīstību un nabadzības mazināšanu.

6. Šā vispārējā komentāra mērķis ir palīdzēt dalībvalstīm īstenot Konvencijas 19. pantu un izpildīt to Konvencijā paredzētās saistības. Visupirms tas attiecas uz pienākumu nodrošināt,

ka ikviena persona izmanto savas tiesības uz neatkarīgu dzīvi un iekļaušanu sabiedrībā, tomēr tas attiecas arī uz citiem Konvencijas nosacījumiem. Konvencijas 19. pants ir viens no plašākajiem un ar citiem Konvencijas pantiem savstarpēji saistītākais pants, un tas uzskatāms par neatņemamu elementu Konvencijas pilnīgai īstenošanai.

7. Konvencijas 19. pants ietver pilsoniskās un politiskās, kā arī ekonomiskās, sociālās un kultūras tiesības, un tas apliecina visu cilvēktiesību savstarpējo saistību, atkarību un nedalāmību. Tiesības uz neatkarīgu dzīvi un iekļaušanu sabiedrībā var tikt īstenotas tikai tad, ja tiek īstenotas visas šajā normā ietvertās ekonomiskās, pilsoniskās, sociālās un kultūras tiesības. Starptautiskie tiesību akti cilvēktiesību jomā paredz saistības, kurām ir tūlītējs efekts, un tādas, kuras var īstenot pakāpeniski.¹ Lai saistības īstenotu pilnībā, nepieciešams pakāpeniski veikt strukturālas izmaiņas neatkarīgi no tā, vai tiek runāts par pilsoniskām un politiskām vai sociālām, ekonomiskajām un kultūras tiesībām.

8. Konvencijas 19. pantā ir atspoguļota dažādu kultūru pieeja cilvēka dzīvei un nodrošināts, ka tā satur nekaitējošas kultūras normām un vērtībām. Neatkarīga dzīve un iekļaušana sabiedrībā ir cilvēka dzīves pamatprincips visā pasaulē, un to piemēro invaliditātes kontekstā. Tas nozīmē iespēju īstenot izvēles brīvību un kontrolēt lēmumus, kas skar paša dzīvi, pēc iespējas īstenojot pašnoteikšanos un pieņemot savstarpēju atkarību sabiedrībā. Minētās tiesības ir efektīvi jāīsteno dažādos ekonomiskajos, sociālajos, kultūras un politiskajos kontekstos. Tiesības uz neatkarīgu dzīvi un iekļaušanu sabiedrībā attiecas uz visām personām ar invaliditāti neatkarīgi no tādiem faktoriem kā rase; ādas krāsa; izcelšanās; dzimums; grūtniecība un maternitāte; civilais, ģimenes vai aprūpētāja stāvoklis; dzimtes identitāte; seksuālā orientācija; valoda; reliģija; politiskie vai citi uzskati; nacionālā, etniskā, vietējā vai sociālā izcelsme; migranta, patvēruma meklētāja vai bēgļa statuss; piederība kādai nacionālajai minoritātei; ekonomiskais vai īpašumtiesību stāvoklis; veselības stāvoklis; ģenētiska vai cita nosliece uz slimībām; dzimšana un vecums vai cita veida stāvoklis.

9. Konvencijas 19. pantā ietvertās tiesības ir cieši saistītas ar starptautiskajiem tiesību aktiem cilvēktiesību jomā. Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 29. panta 1. punktā uzsvēta personas attīstības un sociālo aspektu, kas saistīti ar iekļaušanos sabiedrībā, savstarpējā atkarība. “Katram cilvēkam ir pienākumi pret sabiedrību, jo tikai tajā ir iespējama viņa personības brīva un pilnīga attīstība.” Konvencijas 19. panta pamatā ir pilsoniskās un politiskās, kā arī ekonomiskās, sociālās un kultūras tiesības: tiesības brīvi pārvietoties un izvēlēties dzīvesvietu (Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 12. pants), kā arī tiesības uz atbilstošu dzīves līmeni, tostarp atbilstošu apģērbu, pārtiku un mājokli (Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 11. pants) un pamata saziņas tiesības, kas ir tiesību uz neatkarīgu dzīvi un iekļaušanu sabiedrībā pamats. Pārvietošanās brīvība, atbilstošs dzīves līmenis, kā arī spēja saprast un panākt, ka citi saprot personas vēlmes, izvēli un lēmumus, ir neatņemams priekšnoteikums cilvēka cieņai un personas brīvai attīstībai.²

10. Konvencijā par jebkuras sieviešu diskriminācijas izskaušanu uzsvēta sieviešu un vīriešu līdztiesība un nosodīta jebkāda veida diskriminācija pret sievietēm (1. punkts). Konvencijā atkārtoti apstiprina sieviešu un vīriešu līdztiesību juridiskos jautājumos, tostarp, rīcībspēju un iespējas to izmantot (15. panta 2. punkts). Tāpat tajā noteikts, ka dalībvalstīm ir jāpiešķir vienādas tiesības attiecībā uz likumdošanu, kas saistīta ar personu pārvietošanos un dzīvesvietas un pastāvīgās dzīvesvietas izvēles brīvību (15. panta 4. punkts).

11. Bērnu tiesību konvencijas 9. panta 1. punktā noteikts, ka dalībvalstīm ir jānodrošina,

¹ Sk. Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas Vispārējā komentāra Nr. 3 (1990) par dalībvalstu pienākumu būtību 1.–2. punktu.

² Sk. Vispārējo cilvēktiesību deklarāciju, 22. pantu; Cilvēktiesību komitejas Vispārējo komentāru Nr. 27 (1997) par pārvietošanās brīvību, 1. punktu, un Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas Vispārējo komentāru Nr. 4 (1991) par atbilstošu mājokli, 7. punktu.

“lai bērns netiktu šķirts no vecākiem pret viņu gribu, izņemot tos gadījumus, kad kompetentas iestādes, kas pakļautas tiesas kontrolei, saskaņā ar attiecīgiem tiesību aktiem un procedūrām nolemj, ka šāda šķiršana ir bērna interesēs”. Minētās konvencijas dalībvalstis “sniedz vecākiem un aizbildņiem pienācīgu palīdzību ar bērnu audzināšanu saistīto pienākumu izpildē”, kā paredz 18. panta 2. punkts. Turklāt 20. panta 1. punktā teikts, ka “[b]ērnām, kurām īslaicīgi vai pastāvīgi nav savas ģimenes vai kuru viņa paša interesēs nedrīkst atstāt ģimenē, ir tiesības uz īpašu valsts aizsardzību un palīdzību”, savukārt 20. panta 2. punktā teikts, ka “[d]alībvalstis saskaņā ar saviem tiesību aktiem nodrošina šādam bērnam alternatīvu aprūpi”. Alternatīva aprūpe, kuru nodrošina invaliditātes dēļ, būtu diskriminācija.

12. Minētās konvencijas 23. panta 1. punkts turklāt paredz, ka ikvienam bērnam ar invaliditāti jādzīvo cienīga dzīve apstākļos, kas ļauj saglabāt pašcieņu un atvieglo iespējas aktīvi piedalīties sabiedrības dzīvē. Bērnu tiesību komiteja ir paudusi savas bažas par to, cik daudz bērnu ar invaliditāti dzīvo institūcijās, un mudinājusi dalībvalstis īstenot deinstitucionalizācijas programmas, lai atbalstītu šo bērnu iespējas dzīvot savā ģimenē, paplašinātā ģimenē vai audžuģimenē.³

13. Līdztiesība un nediskriminācija ir starptautisko tiesību aktu cilvēktiesību jomā pamatprincipi, un tie ir ietverti visos cilvēktiesību pamatdokumentos. Savā Vispārējā komentārā Nr. 5 (1994) par personām ar invaliditāti Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komiteja uzsvēra, ka “nošķiršana un izolācija sociālu šķēršļu dēļ” uzskatāma par diskrimināciju. Tāpat saistībā ar 11. pantu tā uzsver, ka tiesības uz atbilstošu dzīves līmeni ietver ne tikai vienlīdzīgu piekļuvi atbilstošai pārtikai, pieejamam mājoklim un citas materiālās pamatvajadzības, bet arī atbalsta pakalpojumu pieejamību, kā arī atbalsta ierīces un tehnoloģijas, pilnībā ievērojot personu ar invaliditāti cilvēktiesības.

14. Konvencijas 19. pants un šā vispārējā komentāra saturs izmantojams arī kā vadlīnijas un palīdzība, ko izmantot, lai īstenotu Apvienoto Nāciju Organizācijas konferences par mājokļiem un pilsētu ilgtspējīgu attīstību (*Habitat III*) pieņemto Jauno pilsētprogrammu, kas ir Ilgtspējīgas attīstības programmas 2030. gadam un Ilgtspējīgas attīstības mērķu neatņemama daļa. Jaunajā pilsētprogrammā tiek aizstāvēta vīzija par tādām pilsētām un cilvēku apmetnēm, kurās ikviens var izmantot vienādas tiesības un iespējas, veicinot iekļaujošu, taisnīgu, drošu, veselīgu, pieejamu, cenas ziņā pieejamu, noturīgu un ilgtspējīgu pilsētu un cilvēku apmetņu izveidi. Saistībā ar Konvencijas 19. pantu īpaši būtiska nozīme ir Ilgtspējīgas attīstības mērķu 10.2. punktam – proti, nodrošināt un veicināt visu iedzīvotāju sociālo, ekonomisko un politisko iekļaušanu – un 11.1. punktam – proti, nodrošināt visiem piekļuvi pienācīgiem un drošiem mājokļiem par pieejamu cenu un pakalpojumiem par pieejamu cenu.

15. Personu ar invaliditāti tiesību komiteja ir novērojusi, ka pēdējos desmit gados ir gūti panākumi saistībā ar 19. panta īstenošanu. Tomēr Komiteja secina, ka pastāv plaisa starp 19. panta mērķiem un būtību un īstenošanas apmēru. Cita starpā joprojām ir konstatējami šādi šķēršļi:

- a) tiek liegta rīcībspēja, pieņemot formālus likumus un praksi vai *de facto*, citu personu vietā pieņemot lēmumus par sadzīves apstākļiem;
- b) neatbilstoša sociālā palīdzība un aizsardzības shēmas neatkarīgas dzīves nodrošināšanai sabiedrībā;
- c) neatbilstošs tiesiskais regulējums un budžeta piešķirumi personīgas palīdzības un individualizēta atbalsta nodrošināšanai;
- d) fiziska un regulatīva institucionalizācija, tostarp attiecībā uz bērniem un jebkāda veida piespiedu ārstēšanu;
- e) deinstitucionalizācijas stratēģiju un plānu trūkums, kā arī pastāvīgi ieguldījumi

³ Sk. Bērnu tiesību komitejas Vispārējo komentāru Nr. 9 (2006. g.) par bērnu ar invaliditāti tiesībām, 47. punktu.

ilgstošas aprūpes institūcijās;

f) negatīva attieksme, stigmatizācija un stereotipi, kas liedz personām ar invaliditāti iekļauties sabiedrībā un izmantot pieejamo palīdzību;

g) aplami pieņēmumi par tiesībām uz neatkarīgu dzīvi sabiedrībā;

h) pieejamu, pieņemamu un pielāgojamu, kā arī par pieņemamu cenu pieejamu pakalpojumu un objektu trūkums, piemēram, attiecībā uz transportu, veselības aprūpi, skolām, sabiedriskām vietām, mājokļiem, teātriem, kinoteātriem, precēm un pakalpojumiem, kā arī sabiedriskām ēkām;

i) atbilstošu uzraudzības mehānismu trūkums, tostarp personu ar invaliditāti pārstāvošo organizāciju līdzdalības trūkums, lai nodrošinātu 19. panta pienācīgu īstenošanu;

j) invaliditātes aspekta nepietiekama iekļaušana vispārējos budžeta piešķirumos;

k) neatbilstoša decentralizācija, kas izraisa atšķirības pašvaldību starpā un rada nevienlīdzīgas iespējas neatkarīgai dzīvei dalībvalsts sabiedrībā.

II. Konvencijas 19. panta normatīvais saturs

A. Definīcijas

16. Šajā vispārējā komentārā tiek izmantoti šādi termini:

a) **Neatkarīga dzīve.** Neatkarīga dzīve / dzīvot neatkarīgi nozīmē to, ka personai ar invaliditāti ir viss nepieciešamais, lai tā varētu izdarīt izvēli un kontrolēt savu dzīvi, kā arī pieņemt lēmumus par savu dzīvi. Personiskā patstāvība un pašnoteikšanās ir būtiski neatkarīgas dzīves aspekti, tostarp attiecībā uz transporta, informācijas, saziņas un personīgās palīdzības pieejamību, dzīvesvietu, dienas kārtību, ieradumiem, pienācīgu darbu, personīgām attiecībām, apģērbu, uzturu, higiēnu un veselības aprūpi, reliģiskiem un kultūras pasākumiem, kā arī seksuālajām un reprodūktīvajām tiesībām. Šie pasākumi ir saistīti ar personas identitātes un personības attīstību: kur un ar ko dzīvojam, ko ēdam, vai vēlamies ilgi gulēt vai vakarā vēlu iet gulēt, vai vēlamies uzturēties telpās vai iet ārā, vai vēlamies uzklāt galdautu un aizdegt sveces uz galda, vai vēlamies rūpēties par mājdzīvniekiem vai klausīties mūziku. Šīs darbības un lēmumi veido cilvēka būtību. Neatkarīga dzīve ir būtiska indivīda patstāvības un brīvības daļa, un tā nebūt nenozīmē dzīvi vienatnē. Turklāt to nevajadzētu interpretēt tikai kā spēju pašam veikt ikdienas darbības. Tā drīzāk uzskatāma par brīvību izdarīt izvēli un kontrolēt, ievērojot Konvencijas 3. panta a) apakšpunktā minēto cilvēkam piemītošo cieņu un personīgo patstāvību. Neatkarība, kas izpaužas kā personiskā patstāvība, ietver to, ka personai ar invaliditāti netiek liegta iespēja izvēlēties un kontrolēt savu dzīvesveidu un ikdienas darbības;

b) **Iekļaušana sabiedrībā.** Tiesības iekļauties sabiedrībā ir saistītas ar principu, kas paredz pilnīgu un efektīvu iekļaušanos un līdzdalību sabiedrībā, kā cita starpā paredzēts Konvencijas 3. panta c) apakšpunktā. Minētās tiesības ietver pilnīgu sociālo dzīvi un piekļuvi visiem pakalpojumiem, ko piedāvā sabiedrībai, kā arī atbalsta pakalpojumu pieejamību, ko piedāvā personām ar invaliditāti, lai tās varētu pilnībā iekļauties un piedalīties visās sabiedriskās dzīves jomās. Cita starpā šie pakalpojumi var būt saistīti ar mājokli, transportu, iepirkšanos, izglītību, nodarbinātību, atpūtas iespējām un citām iespējām un pakalpojumiem, ko piedāvā sabiedrībai, tostarp sociālajiem plašsaziņas līdzekļiem. Minētās tiesības ietver arī piekļuvi visiem politiskās un kultūras dzīves pasākumiem un notikumiem sabiedrībā, cita starpā, sabiedriskām sapulcēm, sporta pasākumiem, kultūras un reliģiskajiem festivāliem un citiem pasākumiem, kuros persona ar invaliditāti vēlas piedalīties;

c) **Neatkarīgas dzīves apstākļi.** Gan neatkarīga dzīve, gan iekļaušana sabiedrībā attiecas uz dzīves apstākļiem ārpus visa veida uzturēšanās institūcijām. Runa nav "tikai" par dzīvošanu konkrētā ēkā vai institūcijā; visupirms runa ir par to, ka netiek zaudēta personas

izvēles brīvība un patstāvība noteiktas dzīves vai sadzīves apstākļu piemērošanas dēļ. Ne lielas institūcijas, kurās mitinās vairāk nekā 100 iedzīvotāju, ne mazākas grupu mājas ar pieciem līdz astoņiem iedzīvotājiem, pat ne atsevišķas mājas nevar dēvēt par neatkarīgai dzīvei atbilstošiem apstākļiem, ja tām raksturīgi citi institūciju vai institucionalizāciju definējoši elementi. Lai gan institucionalizētu institūciju lielums, nosaukums un veids var atšķirties, tām raksturīgi konkrēti definējoši elementi, piemēram, asistentu obligāta dalīšana ar citiem un nekāda vai ierobežota ietekme attiecībā uz palīdzības sniedzēju izvēli; izolācija un nošķiršanās no patstāvīgas dzīves sabiedrībā; nespēja kontrolēt savus ikdienas lēmumus; izvēles trūkums attiecībā uz personu, ar kuru dzīvot kopā; stingra dienas kārtība, neraugoties uz personas gribu un vēlmēm; identiski pasākumi vienā un tajā pašā vietā, kas paredzēti noteiktai vadībai pakļautu personu grupai; aizbildnības pieeja attiecībā uz pakalpojumu sniegšanu; sadzīves apstākļu uzraudzība; un parasti nesamērīgums attiecībā uz vienā un tajā pašā vidē dzīvojošo personu ar invaliditāti skaitu. Institūcijās personām ar invaliditāti var būt zināma izvēles un kontroles iespēja, tomēr tā attiecas uz konkrētām dzīves jomām, turklāt nemazina iestādes nošķirošo būtību. Tāpēc, lai īstenotu deinstitucionalizācijas politiku, ir jāīsteno strukturālās reformas, kas pārsniedz institūciju slēgšanu vien. Lielas vai mazas grupu mājas ir īpaši bīstamas bērniem, jo nekas nespēj aizstāt nepieciešamību uzaugt ģimenē. Pat “ģimenēm līdzīgas” institūcijas ir tikai institūcijas, un tās nespēj aizstāt ģimenes sniegtu aprūpi.

d) **Personīgā palīdzība.** Personīgā palīdzība ir cilvēka sniegta palīdzība, ko vada/ virza pakalpojuma lietotājs un kas personai ar invaliditāti ir pieejama kā līdzeklis neatkarīgai dzīvei. Lai gan personīgās palīdzības veidi var atšķirties, ir noteikti elementi, kas to atšķir no cita veida personīgās palīdzības, proti:

- i) finansējumu personīgajai palīdzībai nodrošina, ņemot vērā personalizētus kritērijus un cilvēktiesību standartus pienācīgam darbam. Jānodrošina, ka finansējumu kontrolē persona ar invaliditāti, kurai to piešķir, lai apmaksātu tai nepieciešamo palīdzību. Finansējuma pamatā ir individuālo vajadzību novērtējums, un vērā tiek ņemti attiecīgā indivīda dzīves apstākļi. Individualizētu pakalpojumu dēļ nedrīkst samazināt budžetu un/vai noteikt augstāku personas samaksu;
- ii) pakalpojumu kontrolē persona ar invaliditāti, tātad viņš vai viņa var slēgt līgumu par pakalpojuma izpildi ar dažādiem pakalpojumu sniedzējiem vai darboties kā darba devējs. Personām ar invaliditāti ir iespēja pielāgot pakalpojumus, t. i., izplānot pakalpojumu un lemt par to, kurš kā, kad, kur un kādā veidā pakalpojumu nodrošinās, turklāt viņi var instruēt un vadīt pakalpojumu sniedzējus;
- iii) personīgā palīdzība ir attiecības divu cilvēku starpā. Personīgie asistenti ir jāpieņem darbā, jāapmāca un jāuzrauga personai, kurai personīgā palīdzība ir piešķirta. Personīgie asistenti nedrīkst vienlaikus palīdzēt citiem, ja vien persona, kurai personīgā palīdzība ir piešķirta, nav devusi pilnīgu un brīvprātīgu piekrišanu. Personīgo asistentu dalīšana var ierobežot un kavēt pašnoteikšanos un spontānu līdzdalību sabiedrības dzīvē;
- iv) pakalpojumu sniegšanas paškontrolē. Personas ar invaliditāti, kurām ir nepieciešama personīgā palīdzība, var brīvi izvēlēties to, cik lielā mērā vēlas personīgi kontrolēt pakalpojumu sniegšanu atbilstoši saviem dzīves apstākļiem un vēlmēm. Pat ja “darba devēja” pienākumi tiek nodoti ārpuspakalpojumā, persona ar invaliditāti vienmēr ir galvenā saistībā ar lēmumiem par palīdzību, viņiem ir jāuzdod jebkādi jautājumi un viņu individuālās vēlmes ir jāņem vērā. Personīgās palīdzības kontroli var īstenot, nodrošinot atbalstīto lēmumu pieņemšanu.

17. Atbalsta pakalpojumu sniedzēji bieži vien kļūdaini raksturo savus pakalpojumus,

izmantojot tādus terminus kā “neatkarīgs” vai “dzīve sabiedrībā” un “personīgā palīdzība”, lai gan praksē šie pakalpojumi neatbilst 19. pantā izvirzītajām prasībām. Nedalāmi “kompleksie risinājumi”, kas cita starpā sasaista viena konkrēta pakalpojuma pieejamību ar cita pakalpojuma pieejamību un paredz to, ka divām vai vairāk personām jādzīvo kopā vai to ka pakalpojumus var nodrošināt tikai īpašos sadzīves apstākļos, neatbilst Konvencijas 19. pantam. Ja personai ar invaliditāti nav pilnīga pašnoteikšana un paškontrolē, tad personīgās palīdzības jēdziens uzskatāms par neatbilstošu Konvencijas 19. pantam. Atbilstoša palīdzība jāsniedz personām ar kompleksām vajadzībām komunikācijā, tostarp tiem, kuri izmanto neformālus saziņas līdzekļus (t. i., saziņu bez klātesamības līdzekļiem, tostarp sejas izteiksmes, ķermeņa valodu un vokalizāciju), lai tās varētu izstrādāt un sniegt savus norādījumus, paust lēmumus, izvēles un/vai vēlmes, kas ir jāatzīst un jāņem vērā.

B. Konvencijas 19. panta ievads

18. Konvencijas 19. pantā atkārtoti apstiprina, ka nedrīkst diskriminēt personas ar invaliditāti un ir jāatzīst viņu vienādās tiesības uz neatkarīgu dzīvi sabiedrībā. Lai varētu īstenot tiesības uz neatkarīgu dzīvi, tostarp izdarīt citām personām līdzvērtīgu izvēli, un iekļauties sabiedrībā, dalībvalstīm ir jāīsteno efektīvi un atbilstoši pasākumi, lai veicinātu personu ar invaliditāti tiesību pilnīgu izmantošanu, kā arī šo personu pilnīgu iekļaušanu un līdzdalību sabiedrības dzīvē.

19. Šajā Konvencijas pantā skatīti divi jēdzieni, kas skaidri minēti tikai virsrakstā: tiesības uz neatkarīgu dzīvi un tiesības uz iekļaušanu sabiedrībā. Tiesības uz neatkarīgu dzīvi skar personisko dimensiju, jo tās ietver tiesības emancipēties un nodrošināt sev piekļuvi un iespējas, savukārt tiesības iekļauties sabiedrībā ietver sociālu dimensiju, proti, tās ir pozitīvās tiesības veidot iekļaujošu vidi. Konvencijas 19. pantā minētās tiesības aptver abus jēdzienus.

20. Konvencijas 19. pants nepārprotami attiecas uz visām personām ar invaliditāti. Nolūkā liegt vai ierobežot personu ar invaliditāti tiesības uz patstāvību un neatkarīgu dzīvi sabiedrībā nedrīkst pilnībā vai daļēji ierobežot rīcībspēju vai nepieciešamā atbalsta apjomu.

21. Novērtējot, vai personai ar invaliditāti ir nepieciešami augsta līmeņa individuālie pakalpojumi, dalībvalstis bieži vien uzskata, ka vienīgais risinājums ir institūcija, īpaši tad, ja individuālos pakalpojumus uzskata par “pārāk dārgu” risinājumu vai personu ar invaliditāti uzskata par “nеспējīgu” dzīvot ārpus institucionālas vides. Bieži vien uzskata, ka personas ar intelektuālās attīstības traucējumiem, jo īpaši tās, kurām ir kompleksas vajadzības komunikācijā, cita starpā nespēj dzīvot ārpus institucionālas vides. Šādi apsvērumi ir pretrunā ar 19. pantu, kas paplašina visām personām ar invaliditāti tiesības dzīvot neatkarīgi un būt iekļautām sabiedrībā, neatkarīgi no viņu intelektuālajām spējām, patstāvīgās funkcionēšanas spējām vai atbalsta vajadzībām.

22. Visām personām ar invaliditāti ir jābūt iespējai brīvi izvēlēties dzīvot aktīvi un piedalīties pašu izvēlētas kultūras dzīvē, un tām ir jābūt iespējai izvēlēties un kontrolēt savu dzīvi tikpat lielā mērā kā citiem sabiedrības locekļiem. Neatkarīga dzīve nav saderīga ar “iepriekš noteikta” individuāla dzīvesveida veicināšanu. Jauniešus ar invaliditāti nevajadzētu spiest dzīvot apstākļos, kas paredzēti vecāka gadagājuma personām ar invaliditāti, un otrādi.

23. Personas ar invaliditāti neatkarīgi no dzimuma ir tiesību turētāji, un tām pienākas vienlīdzīga aizsardzība saskaņā ar Konvencijas 19. pantu. Jāveic visi atbilstošie pasākumi, lai nodrošinātu sieviešu pilnvērtīgu attīstību, stāvokļa uzlabošanu un tiesību un iespēju paplašināšanu. Lesbietēm, gejiem, biseksuāļiem, transseksuāļiem, personām ar netradicionālu seksuālo orientāciju, kā arī interseksuālām personām ar invaliditāti ir jābūt tādi pašai aizsardzībai saskaņā ar Konvencijas 19. pantu, un tāpēc ir jācienu viņu personīgās attiecības. Turklāt tiesības uz neatkarīgu dzīvi un iekļaušanu sabiedrībā ietver gan to personu ar invaliditāti aizsardzību, kas pieder jebkurai vecuma vai etniskajai grupai, kastu sistēmas vai

valodas un/vai reliģiskajai minoritātei, gan arī migrantu, patvēruma meklētāju un bēgļu aizsardzību.

C. Konvencijas 19. panta a) apakšpunkts

24. Izvēlēties un lemt par to, kā, kur un ar ko dzīvot, ir pamats tiesībām uz neatkarīgu dzīvi un iekļaušanu sabiedrībā. Tāpēc personīgā izvēles neattiecas tikai uz dzīvesvietu, bet ietver visus personas sadzīves apstākļu aspektus: dienas plānojumu un kārtību, kā arī personas dzīvesveidu gan privātās, gan publiskās jomās, ikdienā un ilgtermiņā.

25. Bieži vien personas ar invaliditāti nevar izdarīt izvēli, jo trūkst izvēles iespēju. Piemēram, šādi ir gadījumi, kad vienīgais risinājums ir neformāls atbalsts, ko sniedz ģimene, kad atbalsts nav pieejams ārpus institūcijām, kad nav pieejams mājoklis vai kad sabiedrībā nav pieejams atbalsts, un kad atbalstu sniedz tikai konkrētās dzīvesvietās, piemēram, grupu mājās vai institūcijās.

26. Turklāt personām ar invaliditāti var nebūt iespēju izdarīt personīgu izvēli, jo tām trūkst informācijas par izvēles iespējām un/vai tiesiskajiem ierobežojumiem, kas izriet no aizbildnības tiesību aktiem un līdzīgām tiesību normām vai lēmumiem, ar kuriem personām ar invaliditāti liedz izmantot to rīcībspēju. Pat gadījumos, kad nav oficiālu tiesību aktu, citas personas, piemēram, ģimenes locekļi, aprūpētāji vai pašvaldības iestādes dažkārt kontrolē un ierobežo personas izvēli, rīkojoties kā lēmumu pieņēmēja aizstājējs.

27. Personām ar invaliditāti neatkarīgas dzīves īstenošana sabiedrībā ir balstīta uz tiesībsubjektību un juridisko darbību. Tāpēc Konvencijas 19. pants ir saistīts ar tiesībsubjektības un rīcībspējas atzīšanu un īstenošanu, ko paredz Konvencijas 12. pants un kas sīkāk skaidrots Komitejas Vispārējā komentārā Nr. 1 (2014) par vienlīdzīgu tiesībspējas atzīšanu. Turklāt tas ir saistīts ar pilnīgu aizliegumu aizturēt personu invaliditātes dēļ, kā teikts Konvencijas 14. pantā un sīkāk izklāstīts attiecīgajās pamatnostādņēs.⁴

D. Konvencijas 19. panta b) apakšpunkts

28. Individualizēti atbalsta pakalpojumi ir uzskatāmi par personas tiesībām, nevis medicīnisku, sociālu vai uz labdarību balstītu aprūpi. Daudzām personām ar invaliditāti dažādu individualizētu atbalsta pakalpojumu pieejamība ir priekšnoteikums neatkarīgai dzīvei sabiedrībā. Personām ar invaliditāti ir tiesības izvēlēties pakalpojumus un pakalpojumu sniedzējus atbilstoši savām individuālajām prasībām un personīgajām vēlmēm, un individualizētajam atbalstam vajadzētu būt pietiekami elastīgam, lai to varētu pielāgot "lietotāju" vajadzībām, nevis otrādi. Tas nozīmē, ka dalībvalstīm ir pienākums nodrošināt pietiekami daudz kvalificētu speciālistu, kuri spēj identificēt praktiskus risinājumus šķēršļiem, kas kavē neatkarīgu dzīvi sabiedrībā, atbilstoši katras personas vajadzībām un vēlmēm.

29. Panta b) apakšpunktā precizēti dažādi individualizēti pakalpojumi, kas ietilpst atbalsta pakalpojumu kategorijā. Tie nav pakalpojumi, kuri ir pieejami tikai mājās, bet tiem jābūt attiecināmiem arī uz tādām jomām kā nodarbinātība, izglītība, līdzdalība politiskā un kultūrā, tiesību un iespēju kļūt par vecākiem nodrošināšana un spēja sasniegt radniekus un citas personas, līdzdalība politiskajā un kultūras dzīvē, brīvā laika intereses un pasākumi, kā arī ceļošana un atpūtas pasākumi.

30. Lai gan individualizētus atbalsta pakalpojumus var dēvēt dažādi un to būtība var atšķirties atbilstoši dalībvalsts kultūras, ekonomiskajām un ģeogrāfiskajām īpatnībām, visi atbalsta pakalpojumi ir jāizstrādā tā, lai atbalstītu dzīvi sabiedrībā, kā arī novērstu izolāciju un nošķiršanos no citiem, un šiem pasākumiem ir jābūt faktiski piemērotiem minētajam mērķim.

⁴ Pamatnostādnes par personu ar invaliditāti tiesībām uz brīvību un drošību (A/72/55, pielikums).

Svarīgi, ka šo atbalsta pakalpojumu mērķis ir realizēt pilnīgu iekļaušanu sabiedrībā. Tāpēc Konvencijas 19. panta b) apakšpunkts nepieļauj nekādus institucionālus atbalsta pakalpojumus, kas nošķir un ierobežo personisko patstāvību.

31. Būtiski neaizmirst, ka visi atbalsta pakalpojumi ir jāizstrādā un jānodrošina tā, lai atbalstītu normas vispārējo mērķi: pilnīgu, individualizētu, pašu izvēlētu un faktisku iekļaušanu un līdzdalību, kā arī neatkarīgu dzīvi.

E. Konvencijas 19. panta c) apakšpunkts

32. Šajā panta sadaļā minētie pakalpojumi un objekti ir ar invaliditāti nesaistīti atbalsta pakalpojumi un objekti, un tie ir paredzēti plašai sabiedrībai. Tie aptver virkni pakalpojumu, piemēram, saistībā ar mājokli, publiskām bibliotēkām, slimnīcām, skolām, transportu, veikaliem, tirgiem, muzejiem, internetu, sociālajiem plašsaziņas līdzekļiem, kā arī līdzīgiem objektiem un pakalpojumiem. Tiem jābūt pieejamiem, vispārīgi sasniedzamiem, pieņemamiem un pielāgojamiem visām sabiedrībā dzīvojošajām personām ar invaliditāti.

33. Sabiedrisko objektu/telpu, preču un pakalpojumu pieejamība, kā arī tiesību uz iekļaujošu un pieejamu nodarbinātību, izglītību un veselības aprūpi īstenošana ir būtiski priekšnoteikumi personu ar invaliditāti iekļaušanai un līdzdalībai sabiedriskajā dzīvē. Dažādas deinstitucionalizācijas programmas ir apliecinājušas, ka tikai institūcijas slēgšana vien neatkarīgi no tās lieluma un iedzīvotāju pārvietošana uz dzīvi sabiedrībā nav pietiekams risinājums. Šādas reformas ir jāpapildina ar vispārējiem pakalpojumiem un sabiedrības attīstības programmām, tostarp izpratnes vairošanas programmām. Ar strukturālām reformām, ko īsteno vispārējās pieejamības uzlabošanai sabiedrībā, var mazināt pieprasījumu pēc ar invaliditāti saistītiem pakalpojumiem.

34. Attiecībā uz materiālo piemērošanas jomu Konvencijas 19. pants ietver piekļuvi drošam un atbilstošam mājoklim, individuāliem pakalpojumiem un sabiedriskiem objektiem/telpām un pakalpojumiem. Mājokļu pieejamība ietver to, ka personai ir iespēja dzīvot sabiedrībā ar tādiem pašiem nosacījumiem kā citiem. Konvencijas 19. pants netiek atbilstoši īstenots, ja mājokli nodrošina tikai īpaši izveidotās teritorijās un paredz, ka personām ar invaliditāti ir jādzīvo vienā ēkā, ēku kompleksā vai rajonā. Ir jābūt pietiekami daudz pieejamiem mājokļiem, ar ko personām ar invaliditāti nodrošina dzīvojamās telpas neatkarīgi no tā, vai šīs personas dzīvo vienas vai ģimenē, un šādiem mājokļiem ir jābūt pieejamiem visās kopienas teritorijās, lai personām ar invaliditāti garantētu izvēles tiesības un iespējas izvēlēties. Tāpēc, būvējot jaunas dzīvojamās mājas un pārveidojot esošās dzīvojamās ēkas, ir jāņem vērā, ka tām jābūt bez šķēršļiem. Turklāt mājoklim jābūt par tādu cenu, lai persona ar invaliditāti varētu to atļauties.

35. Atbalsta pakalpojumiem ir jābūt pieejamiem drošā fiziskā un ģeogrāfiskā sasniedzamībā visām personām ar invaliditāti, kas dzīvo pilsētās vai lauku teritorijās. Tiem jābūt par pieejamu cenu, ņemot vērā personas, kurām ir zemi ienākumi. Turklāt minētajiem pakalpojumiem ir jābūt pieņemamiem, proti, tiem jāatbilst standarta kvalitātei, ņemot vērā dzimuma, vecuma un kultūras aspektu.

36. Individualizēti atbalsta pakalpojumi, ar ko personai neļauj izdarīt izvēli un pašai kontrolēt situāciju, nenodrošina neatkarīgu dzīvi sabiedrībā. Atbalsta pakalpojumi, kas tiek nodrošināti kā kombinēti dzīvesvietas un atbalsta pakalpojumi (sniegti kā kombinētā "pakete"), tiek bieži piedāvāti personām ar invaliditāti pēc cenu izmaksas efektivitātes principa. Tomēr, lai gan šādu pieņemumu var pamatot ekonomiski, izmaksu lietderības aspekti nedrīkst būt svarīgāki par attiecīgajām cilvēktiesībām. Personām ar invaliditāti nevajadzētu dalīt personīgo palīdzību un asistentus; tas darāms vienīgi gadījumos, kad ir iegūta pilnīga un brīva to piekrišana. Izvēles iespēja ir viens no trim pamatelementiem, kas garantē tiesības uz neatkarīgu dzīvi sabiedrībā.

37. Tiesības uz vienlīdzīgiem atbalsta pakalpojumiem ir saskaņā ar pienākumu nodrošināt personu ar invaliditāti līdzdalību un iesaistīšanos procesos, kas ir saistīti ar sabiedrībā pieejamiem objektiem un pakalpojumiem, nodrošinot, ka tie atbilst īpašām prasībām, ir piemēroti dzimumam un vecumam un ir pieejami, lai personas ar invaliditāti varētu spontāni piedalīties sabiedriskajā dzīvē. Attiecībā uz bērniem tiesības uz neatkarīgu dzīvi un iekļaušanu sabiedrībā būtībā ietver tiesības uzaugt ģimenē.

F. Pamatelementi

38. Komiteja uzskata, ka ir svarīgi identificēt Konvencijas 19. panta pamatelementus, lai varētu nodrošināt, ka ikviena dalībvalsts garantē standartizētu minimālo atbalsta līmeni, kas ir pietiekams, lai izmantotu tiesības uz neatkarīgu dzīvi un iekļaušanu sabiedrībā. Dalībvalstīm jānodrošina, ka 19. panta pamatelementi vienmēr tiek ievēroti, jo īpaši finanšu un ekonomiskās krīzes apstākļos. Minētie pamatelementi ir šādi:

a) saskaņā ar Komitejas Vispārējo komentāru Nr. 1 nodrošināt visu personu ar invaliditāti, neatkarīgi no funkcionālajiem traucējumiem, tiesības uz rīcībspēju lemt par to, kur, ar ko un kā dzīvot;

b) nodrošināt nediskrimināciju attiecībā uz mājokļa pieejamību, ņemot vērā arī ienākumu un pieejamības aspektus, un pieņemt obligātus būvniecības noteikumus, kas nodrošina jaunu un renovētu mājokļu pieejamību;

c) izstrādāt konkrētu rīcības plānu personu ar invaliditāti neatkarīgai dzīvei sabiedrībā, tostarp veicot pasākumus, lai sekmētu oficiāla atbalsta nodrošināšanu neatkarīgai dzīvei sabiedrībā, lai vienīgais iespējamais risinājums nebūtu neformāla palīdzība, piemēram, ģimenes sniegtā palīdzība;

d) izstrādāt, īstenot un uzraudzīt tiesību aktus, plānus un pamatnostādnes, kā arī sodīt par tiesību aktu, plānu un pamatnostādņu neievērošanu saistībā ar pieejamības prasībām attiecībā uz galvenajiem pamatpakalpojumiem, lai sasniegtu sociālo vienlīdzību, tostarp personu ar invaliditāti līdzdalību sociālajos plašsaziņas līdzekļos, un nodrošinātu atbilstīgu kompetenci informācijas un komunikācijas tehnoloģiju jomā nolūkā nodrošināt, ka minētās tehnoloģijas tiek gan izstrādātas, tostarp balstoties uz universālo dizainu, gan aizsargātas;

e) izstrādāt konkrētu rīcības plānu un veikt pasākumus, lai izstrādātu un īstenotu pamata, personalizētus, individuāli nodrošinātus un uz tiesībām balstītus invaliditātei pielāgotus atbalsta pakalpojumus un cita veida pakalpojumus;

f) nodrošināt progresu, nevis regresu, attiecībā uz Konvencijas 19. panta satura īstenošanu, ja vien regresa pasākumi nav pienācīgi pamatojami un nav saskaņā ar starptautiskajiem tiesību aktiem;

g) vākt sistemātiskus kvantitatīvus un kvalitatīvus datus par personām ar invaliditāti, tostarp par tām, kuras joprojām dzīvo institūcijās;

h) izmantot visu pieejamo finansējumu, tostarp reģionālu finansējumu un sadarbībai attīstības jomā paredzētu finansējumu, lai izstrādātu iekļaujošus un pieejamus pakalpojumus neatkarīgai dzīvei.

III. Dalībvalstu pienākumi

39. Dalībvalstu pienākumiem ir jāatspoguļo cilvēktiesību būtība, proti, tiem jābūt absolūtiem un nekavējoties piemērojamiem (pilsoniskās un politiskās tiesības) vai pakāpeniski piemērojamiem (ekonomiskās, sociālās un kultūras tiesības). Konvencijas 19. panta a) apakšpunktā minētais, proti, tiesības izvēlēties dzīvesvietu un to, kur, kā un ar ko dzīvot, ir piemērojams nekavējoties, jo tās ir pilsoniskās un politiskās tiesības. Konvencijas 19. panta b) apakšpunktā minētais, proti, tiesības izmantot individualizētus, izvērtētus atbalsta

pakalpojumus, ietver ekonomiskās, sociālās un kultūras tiesības. Konvencijas 19. panta c) apakšpunktā minētais, proti, tiesības izmantot pakalpojumu objektus, ietver ekonomiskās, sociālās un kultūras tiesības, jo daudzi pamatpakalpojumi, piemēram, pieejamas informācijas un komunikācijas tehnoloģijas, tīmekļa vietnes, sociālie plašsaziņas līdzekļi, kinoteātri, publiskie parki, teātri un sporta objekti, kalpo gan sociāliem, gan kultūras mērķiem. Pakāpeniska īstenošana ietver tūlītēju pienākumu izstrādāt un pieņemt konkrētas stratēģijas, rīcības plānus un resursus atbalsta pakalpojumu izstrādei, kā arī panākt, ka pastāvošos un jaunajos plašai sabiedrībai pieejamos pakalpojumus var izmantot arī personas ar invaliditāti.

40. Pienākumam ievērot saistības nav tikai negatīvs aspekts; tā pozitīvais aspekts paredz, ka dalībvalstis īsteno visus nepieciešamos pasākumus, lai nodrošinātu, ka Konvencijas 19. pantā ietvertās tiesības nepārkāpj ne valsts, ne privāti uzņēmumi.

41. Lai nodrošinātu ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību pakāpenisku īstenošanu, dalībvalstīm ir jāveic pasākumi, lai pēc iespējas maksimāli izmantotu tām pieejamos resursus.⁵ Minētie pasākumi ir jāīsteno nekavējoties vai saprātīgi īsā laikā. Minētie pasākumi ir jāveic apzināti, konkrēti un mērķtiecīgi, kā arī izmantojot visus atbilstīgos līdzekļus.⁶ Lai sistemātiski īstenoju tiesības uz neatkarīgu dzīvi sabiedrībā, ir jāveic strukturālas izmaiņas. Tas jo īpaši attiecas uz visa veida deinstitucionalizāciju.

42. Dalībvalstīm ir pienākums nekavējoties sākt stratēģisko plānošanu, paredzot atbilstošu laika posmu un resursus, pastiprināti un cieņpilni konsultējoties ar organizācijām, kuras pārstāv personas ar invaliditāti, lai jebkādu institucionalizētu vidi aizstātu ar atbalsta pakalpojumiem neatkarīgai dzīvei. Dalībvalstu rīcības brīvība ir saistīta ar programmatisku īstenošanu, nevis jautājumu par aizstāšanu. Lai nodrošinātu personu ar invaliditāti pilnīgu iekļaušanu sabiedrībā, dalībvalstīm, tieši konsultējoties ar personām ar invaliditāti ar to pārstāvošo organizāciju starpniecību, būtu jāizstrādā pārejas plāni.

43. Ja dalībvalsts plāno ieviest pasākumus ar atpakaļejošu spēku saistībā ar Konvencijas 19. pantu, piemēram, reaģējot uz ekonomisko vai finanšu krīzi, valstij ir pienākums apliecināt, ka šādi pasākumi ir īslaicīgi, nepieciešami un nediskriminējoši, un ka tā pilda savas pamatsaistības.⁷

44. Pakāpeniskas īstenošanas pienākums ietver arī prezumpciju pret pasākumiem ar atpakaļejošu spēku attiecībā uz ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību izmantošanu. Šādi pasākumi liedz personām ar invaliditāti pilnvērtīgi īstenot tiesības uz neatkarīgu dzīvi un iekļaušanu sabiedrībā. Tāpēc pasākumi ar atpakaļejošu spēku ir Konvencijas 19. panta pārkāpums.

45. Dalībvalstīm ir liegts īstenot pasākumus ar atpakaļejošu spēku attiecībā uz minimālajām pamatsaistībām, kas skar tiesības uz neatkarīgu dzīvi sabiedrībā un ir minētas šajā vispārējā komentārā.

46. Dalībvalstīm ir pienākums nekavējoties novērst diskrimināciju pret personām vai personu grupām ar invaliditāti un garantēt tām vienlīdzīgas tiesības uz neatkarīgu dzīvi un iekļaušanu sabiedrībā. Tāpēc dalībvalstīm ir jāatsauc vai jāpārveido stratēģijas, tiesību akti un prakse, ar ko personām ar invaliditāti liedz, piemēram, izvēlēties dzīvesvietu, nodrošināt cenas ziņā pieņemamu un pieejamu mājokli vai īres iespējas vai nodrošināt tādas vispārējas pamatiespējas un pakalpojumus, kas būtu nepieciešami šādu personu neatkarībai. Turklāt pakāpeniska īstenošana neattiecas arī uz pienākumu veikt saprātīgus pielāgojumus (5. panta 3. punkts).

⁵ Sk. Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 2. panta 1. punktu, un Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 4. panta 2. punktu.

⁶ Sk. Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas Vispārējo komentāru Nr. 3, 2. punktu.

⁷ Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas priekšsēdētāja 2012. gada 16. maija vēstule dalībvalstīm, kas noslēgušas Starptautisko pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām, pieejama vietnē: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2fCESCR%2fSUS%2f6395&Lang=en.

A. Pienākums cienīt

47. Pienākums cienīt paredz to, ka dalībvalstīm ir jāatturas tieši vai netieši iejaukties vai citā veidā ierobežot personas iespējas izmantot tiesības uz neatkarīgu dzīvi un iekļaušanu sabiedrībā. Dalībvalstis nedrīkst ierobežot vai liegt citai personai iespēju neatkarīgi dzīvot sabiedrībā, tostarp ar tiesību aktiem, ar kuriem tieši vai netieši ierobežo personu ar invaliditāti iespējas izvēlēties dzīvesvietu vai to, kur, kā un ar ko dzīvot, vai to patstāvību. Dalībvalstīm ir jāpārveido tiesību akti, kas kavē Konvencijas 19. pantā noteikto tiesību īstenošanu.

48. Šis pienākums arī nosaka, ka dalībvalstīm ir jāatceļ vai jāatturas īstenot tiesību aktus, politiku un struktūras, ar ko uztur un rada šķēršļus atbalsta pakalpojumu pieejamībai un plašai sabiedrībai paredzētu objektu un pakalpojumu pieejamībai. Tāpat tas paredz pienākumu atbrīvot visas personas, kuras pret savu gribu tiek turētas garīgās veselības aprūpes iestādēs vai kurām citā veidā ir atņemta brīvība invaliditātes dēļ. Turklāt tas aizliedz jebkāda veida aizbildnību un paredz dalībvalstīm pienākumu aizstāt aizvietotās lēmumu pieņemšanas režīmu ar citām atbalstītās lēmumu pieņemšanas iespējām.

49. Cienīt Konvencijas 19. pantā paredzētās personu ar invaliditāti tiesības nozīmē to, ka dalībvalstīm ir pakāpeniski jālikvidē institucionalizācija. Dalībvalstis nedrīkst būt jaunas institūcijas un remontēt vecās institūcijas; tas neattiecas uz tādu remontdarbu veikšanu, kas nepieciešami, lai aizsargātu iedzīvotāju fizisko drošību. Institūcijas nevajadzētu paplašināt, tajās nevajadzētu uzņemt jaunus iedzīvotājus, kad citi dodas prom, un nevajadzētu ierīkot “satelīta” sadzīves apstākļus, kas izriet no institūcijām, proti, kas šķiet kā individuālas sadzīves apstākļi (dzīvokļi vai mājas), bet atrodas institūcijas teritorijā.

B. Pienākums aizsargāt

50. Pienākums aizsargāt paredz to, ka dalībvalstīm ir jāveic pasākumi, lai novērstu ģimenes locekļu un trešo personu tiešu vai netiešu traucēšanu izmantot tiesības uz neatkarīgu dzīvi sabiedrībā. Pienākums aizsargāt paredz, ka dalībvalstīm ir jāpieņem un jāīsteno tiesību akti un politika, ar ko aizliedz tādu ģimenes locekļu un trešo personu, pakalpojumu sniedzēju, zemes īpašnieku vai vispārējo pakalpojumu sniedzēju rīcību, kas kavē pilnīgu tiesību uz iekļaušanu un neatkarīgu dzīvi sabiedrībā izmantošanu.

51. Dalībvalstīm būtu jānodrošina, ka valsts un privātie līdzekļi netiek izmantoti, lai uzturētu, remontētu vai ierīkotu ēkas vai izveidotu jebkāda veida institūcijas, vai īstētu institucionalizāciju. Turklāt dalībvalstīm ir jānodrošina, ka “dzīvošanas kopienā” aizsegā netiek izveidotas privātas institūcijas.

52. Atbalsta pamatā vienmēr jābūt individuālajām prasībām, nevis pakalpojuma sniedzēja interesēm. Dalībvalstīm būtu jāparedz mehānismi pakalpojumu sniedzēju uzraudzībai, jāpieņem pasākumi, ar kuriem personas ar invaliditāti aizsargā pret slēpšanu ģimenē vai izolēšanu institūcijās un bērnus pret pamešanu vai ievietošanu institūcijā invaliditātes dēļ, un būtu jāievieš atbilstoši mehānismi, kas palīdz atklāt trešo personu īstētu vardarbību pret personām ar invaliditāti. Turklāt dalībvalstīm būtu jāaizliedz dzīvojamo institūciju direktoriem un/vai vadītājiem kļūt par institūcijas iedzīvotāju aizbildņiem.

53. Pienākums aizsargāt ietver arī diskriminējošas prakses aizliegumu, piemēram, atteikumu sniegt noteiktus pakalpojumus atsevišķām personām vai grupām. Dalībvalstīm būtu jāaizliedz un jānovērš tas, ka trešās personas uzliek praktiskus vai procesuālus šķēršļus neatkarīgai dzīvei un iekļaušanai sabiedrībā, piemēram, nodrošinot, ka sniegtie pakalpojumi ir atbilstoši principam par neatkarīgu dzīvi sabiedrībā un ka personām ar invaliditāti netiek liegta iespēja irēt mājokli un viņi mājokļu tirgū neatrodas nelabvēlīgā situācijā. Sabiedrībai pieejamiem vispārējās nozīmes sabiedriskajiem pakalpojumiem, piemēram, bibliotēkām,

baseiniem, publiskajiem parkiem/telpām, veikaliem, pastam un kinoteātriem, ir jābūt pieejamiem un jāatbilst personu ar invaliditāti vajadzībām, kā noteikts Komitejas Vispārējā komentārā Nr. 2 (2014) par pieejamību.

C. Pienākums pildīt

54. Pienākums pildīt paredz, ka dalībvalstīm ir jāveicina, jāsekmē un jāsteno atbilstoši likumdošanas, administratīvie, budžeta, tiesas, programmatiskie, reklāmas un citi pasākumi, lai nodrošinātu, ka tiesības uz neatkarīgu dzīvi un iekļaušanu sabiedrībā tiek pilnībā izmantotas, kā to paredz Konvencija. Turklāt pienākums pildīt ietver to, ka dalībvalstīm ir jāveic pasākumi, lai likvidētu praktiskus šķēršļus tiesību uz neatkarīgu dzīvi un iekļaušanu sabiedrībā pilnīgai izmantošanai, piemēram, ir jālikvidē nepieejami mājokļi, ierobežota piekļuve invaliditātes atbalsta pakalpojumiem, nepieejami objekti, preces un pakalpojumi sabiedrībā, kā arī jānovērš aizspriedumi pret personām ar invaliditāti.

55. Dalībvalstīm ir jādod ģimenes locekļiem iespēja palīdzēt ģimenes locekļiem ar invaliditāti izmantot viņu tiesības uz neatkarīgu dzīvi un iekļaušanu sabiedrībā.

56. Īstenojot tiesību aktus, politiku un programmas, dalībvalstīm ir pastiprināti jākonsultējas un aktīvi jāsadarbojas ar dažādām personām ar invaliditāti, iesaistot to pārstāvošās organizācijas visos jautājumos, kas saistīti ar neatkarīgu dzīvi sabiedrībā, un tas jo īpaši attiecas uz atbalsta pakalpojumu izstrādi un resursu ieguldīšanu atbalsta pakalpojumos sabiedrībā.

57. Dalībvalstīm ir jāpieņem stratēģija un konkrēts rīcības plāns deinstitucionalizācijas jautājumā. Tajā būtu jāparedz pienākums īstenot strukturālas reformas, uzlabot personām ar invaliditāti pieejamību sabiedrībā un vairot visu sabiedrības locekļu izpratni par personu ar invaliditāti iekļaušanu sabiedrībā.

58. Lai veiktu deinstitucionalizāciju, ir nepieciešama sistēmiska pārveide, kas ietver institūciju slēgšanu un institucionalizējošu noteikumu atcelšanu visaptverošas stratēģijas ietvaros, kā arī virkni individualizētu atbalsta pakalpojumu izstrādi, tostarp individualizētu pārejas plānu izstrādi, paredzot budžetu un laika ierobežojumu, kā arī iekļaujošus atbalsta pakalpojumus. Tāpēc ir nepieciešama koordinēta starpvaldību pieeja, ar ko nodrošina reformas, budžetu un atbilstošu attieksmes maiņu visos pārvaldes līmeņos un nozarēs, tostarp pašvaldības iestādēs.

59. Programmās un tiesībās, ar ko atbalsta neatkarīgu dzīvi sabiedrībā, ir jāņem vērā ar invaliditāti saistītās izmaksas. Turklāt, lai veiktu deinstitucionalizāciju, ir nepieciešams pietiekams skaits pieejamu mājokļa vienību par pieņemamu cenu, tostarp mājokļi ģimenēm. Tāpat ir svarīgi nodrošināt, ka mājokļa pieejamību neietekmē prasības, ar ko samazina personu ar invaliditāti patstāvību un neatkarību. Sabiedrībai pieejamās ēkas un vietas, kā arī visa veida transports ir jāplāno tā, lai tas būtu pielāgots visu personu ar invaliditāti vajadzībām. Dalībvalstīm ir apzināti un nekavējoties jārikojas, lai pārvirzītu līdzekļus nolūkā īstenot personu ar invaliditāti tiesības uz neatkarīgu dzīvi sabiedrībā.

60. Invaliditātes atbalsta pakalpojumiem ir jābūt pieejamiem, par pieņemamu cenu, pieņemamiem un pielāgojamiem visām personām ar invaliditāti, un tiem jābūt piemērotiem dažādiem dzīves apstākļiem, piemēram, individuālajiem vai ģimenes ienākumiem un individuālajiem aspektiem – dzimumam, vecumam, valstiskajai vai etniskajai piederībai, kā arī lingvistiskajai, reliģiskajai, seksuālajai un/vai dzimuma identitātei. Uz cilvēktiesībām balstīts invaliditātes modelis nepieļauj personu ar invaliditāti izslēgšanu jebkādu iemeslu dēļ, tostarp attiecībā uz nepieciešamo atbalsta pakalpojumu veidu un apmēru. Atbalsta pakalpojumi, tostarp personīgā palīdzība, nebūtu jādala ar citām personām, izņemot gadījumos, kad ir pieņemts attiecīgs lēmums, kas balstīts uz brīvu un apzinātu piekrišanu.

61. Atbilstības kritērijos palīdzības saņemšanai dalībvalsts iekļauj šādus elementus:

novērtējuma pamatā ir uz cilvēktiesībām vērsta pieeja invaliditātei; galvenā uzmanība tiek pievērsta personu vajadzībām sabiedrībā esošo šķēršļu dēļ, nevis funkcionālo traucējumu dēļ; ņem vērā un ciena personas gribu un vēlmes; un nodrošina, ka personas ar invaliditāti ir pilnībā iesaistītas lēmumu pieņemšanas procesā.

62. Naudas pārskaitījumi, piemēram, pabalsti invaliditātes gadījumā, ir viens no veidiem, kādā dalībvalstis sniedz atbalstu personām ar invaliditāti atbilstoši Konvencijas 19. un 28. pantam. Naudas pārskaitījumos bieži vien ņem vērā ar invaliditāti saistītos izdevumus, un ar tiem veicina personu ar invaliditāti pilnīgu iekļaušanu sabiedrībā. Ar naudas pārskaitījumiem var risināt nabadzības un galējas nabadzības situācijas, kas var skart personas ar invaliditāti. Dalībvalstis nedrīkst palielināt grūtības, ar kurām saskaras personas ar invaliditāti, samazinot to ienākumus ekonomiskās vai finanšu krīzes laikā vai ieviešot taupības pasākumus, kas neatbilst iepriekš 38. punktā minētajiem cilvēktiesību standartiem.

63. Atbalsts personām ar invaliditāti būtu jāvērtē, īstenojot individualizētu pieeju, un jāpielāgo specifiskajiem pasākumiem un faktiskajiem šķēršļiem, ar kuriem personas ar invaliditāti saskaras, iekļaujoties sabiedrībā. Novērtējumā būtu jāatzīst, ka personām ar invaliditāti ir nepieciešama piekļuve, lai tās varētu iesaistīties pasākumos dažādos laikos. Dalībvalstīm ir jānodrošina, ka, veicot atbalsta individualizēšanu, tostarp attiecībā uz naudas pārskaitījumiem/personīgo budžetu, tiek ņemtas vērā un risinātas problēmas, ar kurām personas ar invaliditāti saskaras, dzīvojot lauku apvidos un/vai pilsētu teritorijās.

64. Dalībvalstīm būtu jānodrošina un jāizplata savlaicīga, atjaunināta un precīza informācija, kas ir svarīga apzināta lēmuma pieņemšanai par izvēli attiecībā uz neatkarīgu dzīvi un atbalsta pakalpojumiem sabiedrībā. Tas jānodrošina pieejamā formātā, tostarp Braila rakstā, zīmju valodā, taustes un viegli lasāmā formātā, kā arī izmantojot alternatīvos un pastiprinošos saziņas veidus.

65. Dalībvalstīm vajadzētu nodrošināt, ka personāls, kas strādā vai gatavojas strādāt ar invaliditāti saistītu pakalpojumu jomā, tostarp atbalsta darbinieki, lēmumu pieņēmēji un ierēdņi, kuri uzrauga personām ar invaliditāti nodrošinātos pakalpojumus, gan teorētiski, gan praktiski ir atbilstoši apmācīti jautājumā par neatkarīgu dzīvi sabiedrībā. Tāpat dalībvalstīm vajadzētu izstrādāt kritērijus atbilstoši Konvencijas 19. pantam par vienībām, kas iesniedz pieteikumu atļaujai sniegt sociālo atbalstu personām ar invaliditāti to dzīvošanai sabiedrībā, un novērtēt šo vienību pienākumu izpildi. Dalībvalstīm būtu arī jānodrošina, ka starptautiskā sadarbība saskaņā ar Konvencijas 32. pantu un tās ietvaros veiktie ieguldījumi un īstenotie projekti nevairo šķēršļus neatkarīgai dzīvei sabiedrībā, bet drīzāk likvidē tos un palīdz izmantot tiesības uz neatkarīgu dzīvi un iekļaušanu sabiedrībā. Pēc katastrofu likvidēšanas ir svarīgi neatjaunot šķēršļus, ievērojot Konvencijas 11. pantā minēto.

66. Dalībvalstīm ir jānodrošina personām ar invaliditāti, kuras vēlas izmantot savas tiesības uz neatkarīgu dzīvi sabiedrībā, tiesas pieejamība, kā arī jāsniedz juridiskā palīdzība un atbilstošas juridiskās konsultācijas, jānodrošina tiesiskās aizsardzības līdzekļi un palīdzība, tostarp jāveic saprātīgi un procesuāli pielāgojumi.

67. Dalībvalstīm būtu jānodrošina pienācīgi atbalsta pakalpojumi ģimenes aprūpētājiem, lai viņi varētu atbalstīt savus bērnus vai radniekus neatkarīgai dzīvei sabiedrībā. Minētajam atbalstam būtu jāietver pagaidu aizbildnības aprūpes pakalpojumi, bērna aprūpes pakalpojumi un citi atbalsta pakalpojumi vecākiem. Finansiāls atbalsts ir ļoti būtisks ģimenes aprūpētājiem, kuri bieži vien dzīvo galējas nabadzības apstākļos bez iespējas piekļūt darba tirgum. Dalībvalstīm būtu jānodrošina sociālais atbalsts ģimenēm un jāveicina konsultēšanas pakalpojumu, atbalsta aplū un cita veida atbilstoša atbalsta iespēju izveide.

68. Dalībvalstīm ir regulāri jāveic apsekojumi un cita veida analīzes, lai iegūtu datus par fiziskiem, saziņas, vides, infrastruktūras un attieksmes šķēršļiem, ar kuriem saskaras personas ar invaliditāti, un lai noskaidrotu, kas ir nepieciešams, lai nodrošinātu neatkarīgu dzīvi sabiedrībā.

IV. Saistība ar citiem Konvencijas noteikumiem

69. Tiesības uz neatkarīgu dzīvi un iekļaušanu sabiedrībā ir savstarpēji saistītas ar citu Konvencijā paredzēto cilvēktiesību izmantošanu. Tomēr tajā pašā laikā runa nav tikai par minēto tiesību kopsummā, jo tiek apstiprināts, ka visas tiesības ir jāīsteno un jāizmanto sabiedrībā, kurā persona izvēlas dzīvot un vienīgi kurā tā var brīvi un pilnībā īstenot savas personības attīstību.

70. Konsultācijas ar personām ar invaliditāti un to aktīva iesaistīšana ar to pārstāvošo organizāciju starpniecību (4. panta 3. punkts) ir būtisks priekšnoteikums visu plānu un stratēģiju pieņemšanai, kā arī turpmākai izpildei un uzraudzībai, īstenojot tiesības uz neatkarīgu dzīvi sabiedrībā. Lēmumu pieņēmējiem visos līmeņos ir aktīvi jāiesaista un jākonsultējas ar plašu personu ar invaliditāti loku, tostarp organizācijām, kuras pārstāv sievietes ar invaliditāti, vecāka gadagājuma cilvēkus ar invaliditāti, bērnus ar invaliditāti, personas ar psihosociāliem traucējumiem un personas ar intelektuālās attīstības traucējumiem.

71. Saistībā ar atbalsta pakalpojumu pieejamību un saņemšanu būtisks priekšnoteikums ir nediskriminācija (5. pants) attiecībā uz neatkarīgu dzīvi un iekļaušanu sabiedrībā. Dalībvalstīm būtu jādefinē atbilstības kritēriji un procedūras, lai nediskriminējošā veidā un objektīvi piekļūtu atbalsta pakalpojumiem, galveno uzmanību pievēršot personas vajadzībām, nevis traucējumiem, ņemot vērā cilvēktiesībām atbilstošu pieeju. Īpašu, personām ar invaliditāti paredzētu pakalpojumu izveide, ņemot vērā personu ar invaliditāti īpašos apstākļus un viņu vajadzības, piemēram, pakalpojumu izveide bērniem, studējošajiem, darba ņēmējiem un vecāka gadagājuma cilvēkiem ar invaliditāti, nebūtu uzskatāma par diskriminējošu Konvencijas pārkāpumu, bet drīzāk par taisnīgu un juridiski iespējamu pozitīvu rīcību. Jāparedz, ka personām ar invaliditāti, kuras saskaras ar diskrimināciju saistībā ar Konvencijas 19. pantu, ir pieejami efektīvi tiesiskās aizsardzības līdzekļi par pieņemamu cenu.

72. Nereti sievietes un meitenes ar invaliditāti (6. pants) ir vairāk izslēgtas un izolētas, turklāt saskaras ar lielākiem ierobežojumiem attiecībā uz dzīvesvietu un sadzīves apstākļiem, jo valda paternālā stereotipizēšana un patriarhālais sabiedrības modelis, ar ko sabiedrībā diskriminē sievietes. Turklāt sievietes un meitenes ar invaliditāti piedzīvo uz dzimumu balstītu, multiplo un krustenisko diskrimināciju, kā arī lielāku institucionalizēšanas un vardarbības risku, tostarp seksuālās vardarbības, ļaunprātīgas izmantošanas un uzmākšanās risku.⁸ Dalībvalstīm ir jāparedz cenas ziņā pieejami vai bezmaksas tiesiskās aizsardzības līdzekļi un atbalsta pakalpojumi vardarbības un ļaunprātīgas izmantošanas upuriem. Sievietes ar invaliditāti, kuras saskaras ar vardarbību ģimenē, bieži vien ir ekonomiski, fiziski un emocionāli vairāk atkarīgas no saviem pāridarītājiem, kuri bieži vien pilda aprūpētāja lomu, un šāda situācija liedz sievietēm ar invaliditāti pārtraukt vardarbīgās attiecības, kā rezultātā viņu sociālā izolācija ir vēl lielāka. Tāpēc, īstenojot tiesības uz neatkarīgu dzīvi un iekļaušanu sabiedrībā, īpaša uzmanība būtu jāpievērš dzimumu līdztiesībai, kā arī uz dzimumu balstītas diskriminācijas un patriarhālā sabiedrības modeļa izskaušanai.

73. Kultūras normas un vērtības var negatīvi ierobežot sieviešu un meiteņu ar invaliditāti izvēli un iespējas kontrolēt savus sadzīves apstākļus, kā arī ierobežot to patstāvību, piespiest tām dzīvot konkrētos sadzīves apstākļos, pieprasīt tām apspiest savas vajadzības un tā vietā kalpot citiem, kā arī pildīt noteiktu lomu ģimenē.⁹ Dalībvalstīm būtu jāīsteno pasākumi, lai novērstu diskrimināciju un likvidētu šķēršļus, kas liedz sievietēm izmantot sociālos pakalpojumus un atbalstu, kā arī nodrošināt, ka dažādās politiskajās nostādnēs, programmās un stratēģijās, kas saistītas ar sociālo pakalpojumu un atbalsta pieejamību, pienācīgi tiek ņemta vērā sieviešu un vīriešu līdztiesība.

⁸ Sk. Personu ar invaliditāti tiesību komitejas Vispārējo komentāru Nr. 3 (2016) par sievietēm un meitenēm ar invaliditāti.

⁹ Turpat, 8., 18., 29. un 55. punkts.

74. Tāpat dalībvalstīm būtu jānodrošina, ka ar pasākumiem, kas paredzēti sieviešu un meiteņu ar invaliditāti pilnvērtīgai attīstībai, tiesību un iespēju paplašināšanai un stāvokļa uzlabošanai (Konvencijas 6. panta 2. punkts), tiek novērsta uz dzimumu balstīta nevienlīdzība attiecībā uz atbalsta un sociālās aizsardzības pieejamību. Dalībvalstīm būtu jāpieņem atbilstoši pasākumi, lai veicinātu darba un privātās dzīves līdzsvaru (resursi, laiks, pakalpojumi), ar ko palīdz sievietēm ar invaliditāti iekļūt (atgriezties) atklātā darba tirgū un nodrošina vienādas tiesības un pienākumus sieviešu un vīriešu starpā vecāku pienākumu izpildei.¹⁰ Turklāt dalībvalstu pienākums ir nodrošināt, ka uz dzimumu balstītas vardarbības upuriem paredzētās patversmes ir pilnībā pieejamas sievietēm un meitenēm ar invaliditāti.

75. Ļoti svarīgi, ka meitenēm un zēniem ar invaliditāti ir pieejami piemēroti un vecumam atbilstīgi atbalsta pakalpojumi, lai viņi varētu vienlīdzīgi izmantot savas cilvēktiesības (Konvencijas 7. pants). Cieņa pret bērnu ar invaliditāti spēju attīstību un palīdzība attiecībā uz iespēju viņiem pašiem izdarīt izvēli situācijās, kas viņus ietekmē, ir ļoti svarīgi aspekti. Turklāt ir svarīgi nodrošināt palīdzību un informāciju, kā arī sniegt konsultācijas ģimenēm (Konvencijas 23. pants), lai novērstu bērnu ar invaliditāti institucionalizēšanu un izstrādātu iekļaujošu politiku adopcijas jautājumos nolūkā nodrošināt vienlīdzīgas iespējas bērniem ar invaliditāti.

76. Iespējams, jautājumos par sociālo mijiedarbību un attiecībām ar vienaudžiem, pusaudži dos priekšroku personīgajai palīdzībai vai profesionāliem zīmju valodas tulkiem, nevis neoficiālam atbalstam, ko sniedz radnieki. Dalībvalstīm būtu jāievieš inovatīvas atbalsta formas un pieejami pakalpojumi bērniem un pusaudžiem ar invaliditāti, izmantojot personīgus kontaktus vai to pārstāvošās organizācijas. Bērniem ar invaliditāti var būt nepieciešama palīdzība, lai nodarbotos ar sportu vai iesaistītos pasākumos ar citiem sava vecuma bērniem. Pusaudžiem ar invaliditāti vajadzētu būt iespējai pavadīt laiku un iesaistīties brīvā laika nodarbēs ar vienaudžiem. Dalībvalstīm ir jānodrošina atbalsta ierīces un tehnoloģijas, ar ko var atvieglot pusaudžu ar invaliditāti iekļaušanu vienaudžu starpā. Turklāt neatkarīgas dzīves sekmēšanā būtisks priekšnoteikums ir pakalpojumi, ar kuriem veicina jauniešu pāreju uz pieaugušu cilvēku dzīvi, tostarp palīdz pārcelties no ģimenes mājas uz citu mājvietu, sākt darba dzīvi un turpināt studijas augstākās izglītības līmenī.

77. Izpratnes veidošana (Konvencijas 8. pants) ir būtisks aspekts, lai veidotu atklātu, veicinošu un iekļaujošu sabiedrību, jo būtībā Konvencijas 19. panta mērķis ir pārveidot sabiedrību. Ir jāizskauž stereotipi, diskriminācija fizisku trūkumu dēļ (*ableism*) un aplami pieņēmumi, kas liedz personām ar invaliditāti dzīvot neatkarīgi, un ir jāveicina personu ar invaliditāti pozitīvs tēls, kā arī jāpopularizē viņu devums sabiedrībai. Izpratnes veidošanas pasākumi ir jāvērs uz iestādēm, ierēdņiem, profesionāļiem, plašsaziņas līdzekļiem, sabiedrību un personām ar invaliditāti, kā arī viņu ģimenēm. Visi izpratnes veidošanas pasākumi ir jāīsteno ciešā sadarbībā ar personām ar invaliditāti ar to pārstāvošo organizāciju pārstāvniecību.

78. Konvencijas 19. pantā paredzētās tiesības ir saistītas ar dalībvalstu pienākumiem attiecībā uz pieejamību (Konvencijas 9. pants), jo radītās vides, transporta, informācijas, kā arī sakaru un ar to saistīto sabiedrībai pieejamo objektu un pakalpojumu vispārējā pieejamība ir priekšnoteikums neatkarīgai dzīvei sabiedrībā. Konvencijas 9. pants paredz šķēršļu identificēšanu un likvidēšanu sabiedriskajās ēkās, kā, piemēram, ēku un pilsētplānošanas kodeksu pārskatīšanu, universālā dizaina standartu iekļaušanu dažādās nozarēs un pieejamības standartu ieviešanu attiecībā uz mājokļiem.

79. Dalībvalstīm jau iepriekš ir jāņem vērā pienākums sniegt atbalsta pakalpojumus personām ar invaliditāti visās katastrofu riska pārvaldības darbībās (Konvencijas 11. pants) un

¹⁰Sk. Sieviešu diskriminācijas izskaušanas komitejas Vispārējo komentāru Nr. 21 (1994) par vienlīdzību laulībā un ģimenes attiecībās.

jānodrošina, ka šīs personas netiek atstātas novārtā vai aizmirstas. Tāpat ir svarīgi nodrošināt, ka šķēršļi netiek atjaunoti pēc bruņotu konfliktu situācijām, ārkārtas humānām situācijām vai dabas katastrofām. Atjaunošanas procesā ir jānodrošina visas iespējas personām ar invaliditāti neatkarīgi dzīvot sabiedrībā.

80. Vienlīdzīga tiesībspējas atzīšana (Konvencijas 12. pants) nodrošina, ka visām personām ar invaliditāti ir tiesības pilnībā izmantot savu rīcībspēju, un tāpēc tām ir vienlīdzīgas tiesības izdarīt izvēli un kontrolēt savu dzīvi, izvēloties kur, ar ko un kā dzīvot, kā arī saņemt atbalstu saskaņā ar viņu vēlmēm un prioritātēm. Lai pilnībā īstenotu pāreju uz atbalstīto lemtspēju, kā arī īstenotu Konvencijas 12. pantā paredzētās tiesības, ir svarīgi, lai visām personām ar invaliditāti būtu iespēja attīstīties un paust savas vēlmes un prioritātes, lai izmantotu savu rīcībspēju tāpat kā citi. Lai to nodrošinātu, viņiem ir jābūt sabiedrības locekļiem. Turklāt atbalsts rīcībspējas izmantošanā būtu jānodrošina, izmantojot sabiedrībā balstītu pieeju, ņemot vērā personu ar invaliditāti vēlmes un prioritātes.

81. Tiesas pieejamība, ko paredz Konvencijas 13. pants, ir priekšnoteikums, lai nodrošinātu, ka tiesības uz neatkarīgu dzīvi sabiedrībā tiek pilnībā izmantotas. Dalībvalstīm ir jānodrošina, ka visām personām ar invaliditāti ir rīcībspēja un procesuālā tiesībspēja. Turklāt dalībvalstīm ir jāgarantē, ka visi lēmumi, kas skar neatkarīgu dzīvi sabiedrībā, ir pārsūdzami. Atbalsts, ar ko sniedz iespēju neatkarīgi dzīvot sabiedrībā, ir īstenojams tiesību veidā. Lai nodrošinātu vienlīdzīgu un efektīvu piekļuvi tiesai, svarīgi nodrošināt būtiskas tiesības uz juridisko palīdzību, atbalstu, kā arī procesuālu un vecumam atbilstošu izmitināšanu.

82. Invaliditātei specifiska atbalsta pakalpojumu trūkums nereti izraisa vai vairo piespiedu institucionalizēšanu traucējumu vai ar tiem saistītu apstākļu, piemēram, “bīstamības” vai citu faktoru dēļ, kā noteikts Komitejas pamatnostādņēs par 14. pantu. Tāpēc Konvencijas 19. panta īstenošana galu galā novērsīs 14. panta pārkāpumus.

83. Ir ļoti svarīgi nodrošināt, ka atbalsta pakalpojumi ir tādi, lai nebūtu iespējama personu ar invaliditāti ļaunprātīga izmantošana vai ekspluatācija (Konvencijas 16. pants). Visām personām ar invaliditāti, kuras izmanto Konvencijas 19. pantā minētos pakalpojumus un var saskarties ar ļaunprātīgu izmantošanu, vardarbību vai ekspluatāciju, ir jābūt iespējai izmantot invaliditātei, dzimumam un vecumam piemērotu uzraudzību, tiesiskās aizsardzības līdzekļus un palīdzību. Tā kā institūcijās iedzīvotājus mēdz izolēt no sabiedrības, tajās dzīvojošās sievietes un meitenes ar invaliditāti ir vēl vairāk pakļautas uz dzimumu balstītai vardarbībai, tostarp piespiedu sterilizācijai, seksuālai un fiziskai vardarbībai, emocionālai vardarbībai un lielākai izolācijai. Turklāt viņas saskaras ar lielākiem šķēršļiem, kas kavē ziņošanu par šādu vardarbību. Dalībvalstīm šie jautājumi ir obligāti jāiekļauj institūciju uzraudzībā un jānodrošina tiesiskās aizsardzības pieejamība sievietēm ar invaliditāti, kuras ir pakļautas uz dzimumu balstītai vardarbībai institūcijās.

84. Nesaņemot palīdzību tam, lai individuāli pārvietotos (Konvencijas 20. pants), daudzas personas ar invaliditāti joprojām saskaras ar šķēršļiem neatkarīgai dzīvei sabiedrībā. Pieejamu un kvalitatīvu pārvietošanās līdzekļu, ierīču un palīgtechnoloģiju, kā arī palīgu un starpnieku nodrošināšana par pieņemamu cenu, kā noteikts Konvencijas 20. pantā, ir priekšnoteikums personu ar invaliditāti pilnīgai iekļaušanai un līdzdalībai attiecīgajā sabiedriskajā dzīvē.

85. Personām ar invaliditāti ir tiesības piekļūt visai publiskai informācijai pieejamā formātā un meklēt, saņemt un paust informāciju un viedokli vienlīdzīgi ar citiem (Konvencijas 21. pants). Saziņu var nodrošināt viņu izvēlētos veidos un formātos, tostarp Braila rakstā, zīmju valodā, taustes un viegli lasāmā formātā, kā arī izmantojot alternatīvus saziņas veidus, līdzekļus un formātus. Svarīgi, ka saziņas un informācijas plūsmu nodrošina abos virzienos un pakalpojumi un objekti ir pieejami personām, kuras izmanto dažādus saziņas veidus. Īpaši svarīgi ir nodrošināt, ka informācija par atbalsta pakalpojumiem un sociālās aizsardzības shēmām, tostarp ar invaliditāti saistītiem mehānismiem, ir pieejama dažādos avotos, lai personas ar invaliditāti varētu pieņemt pilnībā apzinātus lēmumus un izvēlēties, kur, ar ko un

kā dzīvot un kāda veida pakalpojumi ir tiem vispiemērotākie. Turklāt ir svarīgi nodrošināt, ka ir iespējams sazināties, izmantojot mehānismus atgriezeniskās saites sniegšanai un sūdzību iesniegšanai.

86. Dalībvalstīm būtu jānodrošina, ka sniedzot Konvencijas 19. pantā paredzētos atbalsta pakalpojumus, personu ar invaliditāti privātā dzīvē, ģimene, māja, saziņa un cieņa tiek aizsargāti pret nelikumīgu iejaukšanos (Konvencijas 22. pants). Ja ir notikusi nelikumīga iejaukšanās, visām personām ar invaliditāti, kuras izmanto atbalsta pakalpojumus, ir jābūt pieejamai invaliditātei, dzimumam un vecumam piemērotai uzraudzībai, tiesiskās aizsardzības līdzekļiem un palīdzībai.

87. Tiesības uz neatkarīgu dzīvi sabiedrībā ir cieši saistītas ar bērnu un vecāku ar invaliditāti tiesībām uz ģimeni (Konvencijas 23. pants). Ja trūkst sabiedrībā balstīta atbalsta un pakalpojumu, var rasties finansiāls spiediens un ierobežojumi personu ar invaliditāti ģimenei; Konvencijas 23. pantā paredzētās tiesības ir būtiskas, lai bērnus nevarētu izņemt no ģimenes un ievietot institūcijā, bet varētu palīdzēt ģimenēm dzīvot sabiedrībā. Minētās tiesības ir vienlīdz svarīgas, lai nodrošinātu, ka bērni netiek atņemti vecākiem to invaliditātes dēļ. Dalībvalstīm būtu jānodrošina informācija, norādes un atbalsts ģimenēm attiecībā uz viņu bērnu tiesību uzturēšanu un jāveicina iekļaušana sabiedrībā un līdzdalība sabiedriskajā dzīvē.

88. Neatkarīga dzīve un iekļaušana sabiedrībā ir cieši saistītas ar iekļaujošu izglītību (Konvencijas 24. pants), un tāpēc ir jāatzīst personu ar invaliditāti tiesības uz neatkarīgu dzīvi, kā arī iekļaušanu un līdzdalību sabiedriskajā dzīvē.¹¹ Personu ar invaliditāti iekļaušana vispārējā izglītības sistēmā vēl vairāk veicina personu ar invaliditāti iekļaušanu sabiedrībā. Turklāt deinstitucionalizācija paredz iekļaujošas izglītības ieviešanu. Dalībvalstīm ir jāņem vērā, kāda nozīme ir tam, ka tiesību uz iekļaujošu izglītību īstenošana ietekmē visu personu ar invaliditāti nepieciešamo stipro pušu, prasmju un kompetenču veidošanu, lai šīs personas varētu piedalīties savas kopienas dzīvē, gūt no tās labumu un dot savu pienesumu.

89. Vispārējām veselības aprūpes iestādēm un pakalpojumiem (Konvencijas 25. pants) ir jābūt pieejamiem, pielāgojamiem un pieņemamiem personām ar invaliditāti savā kopienā; tas attiecas arī uz atbalstu, kas stacionārās aprūpes, operāciju un medicīnisko konsultāciju laikā ir nepieciešams dažām personām ar invaliditāti (piemēram, personām ar kompleksām vajadzībām komunikācijā, psihosociāliem traucējumiem vai intelektuālās attīstības traucējumiem un/vai nedzirdīgajiem). Medmāsu, fizioterapeitu, psihiatru vai psihologu pieejamība gan slimnīcās, gan mājās ietilpst veselības aprūpē, un tā nebūtu uzskatāma par dalībvalstu pienākumu izpildi saskaņā ar Konvencijas 19. pantu, bet drīzāk saskaņā ar Konvencijas 25. pantu.

90. Neatkarīga dzīve sabiedrībā, adaptācija un rehabilitācija (Konvencijas 26. pants) ir savstarpēji saistīti aspekti. Atsevišķas personas ar invaliditāti nevar izmantot rehabilitācijas pakalpojumus, ja tām pietiekamā apmērā netiek sniegts personalizēts atbalsts. Tajā pašā laikā rehabilitācijas mērķis ir dot personām ar invaliditāti iespēju pilnībā un efektīvi piedalīties sabiedriskajā dzīvē. Personas ar invaliditāti adaptācijai un rehabilitācijai ir vienmēr jānotiek saskaņā ar viņa/viņas brīvu un apzinātu piekrišanu. Adaptācija un rehabilitācija ir galvenokārt svarīgas attiecībā uz izglītību, nodarbinātību, veselību un sociālajiem jautājumiem.

91. Personalizētu atbalsta pakalpojumu, tostarp personīgās palīdzības, esamība bieži vien ir priekšnoteikums tam, lai efektīvi izmantotu tiesības uz darbu un nodarbinātību (Konvencijas 27. pants). Turklāt personām ar invaliditāti vajadzētu kļūt par darba devējiem, vadītājiem vai instruktoriem jautājumā par invaliditātei specifiskiem atbalsta pakalpojumiem. Tātad Konvencijas 19. panta īstenošana palīdzēs pakāpeniski izskaust aizsargātu nodarbinātību.

92. Lai nodrošinātu, ka personām ar invaliditāti ir pienācīgs dzīves līmenis (Konvencijas 28. pants), dalībvalstīm cita starpā būtu jānodrošina piekļuve atbalsta pakalpojumiem, ar

¹¹ Personu ar invaliditāti tiesību komitejas Vispārējais komentārs Nr. 4 (2016) par tiesībām uz iekļaujošu izglītību.

kuriem dod šīm personām iespēju dzīvot neatkarīgi. Tāpēc dalībvalstīm ir pienākums nodrošināt piekļuvi atbilstošiem pakalpojumiem, ierīcēm un citai palīdzībai par pieņemamu cenu, lai apmierinātu ar traucējumiem saistītas vajadzības, jo īpaši nabadzībā dzīvojošām personām ar invaliditāti. Turklāt ir jānodrošina sabiedrisko un subsidēto mājokļu programmu pieejamība sabiedrībā. Uzskata, ka situācija, kurā personām ar invaliditāti ir pašām jāsedz ar invaliditāti saistīti izdevumi, ir pretrunā Konvencijai.

93. Lai ietekmētu un piedalītos tādu lēmumu pieņemšanā, kas skar attiecīgās sabiedrības attīstību, visām personām ar invaliditāti vajadzētu būt personīgi vai ar to pārstāvošo organizāciju starpniecību tiesībām uz līdzdalību politiskajā un sabiedriskajā dzīvē (Konvencijas 29. pants) un vajadzētu izmantot šīs tiesības. Atbilstošs atbalsts var sniegt vērtīgu palīdzību personām ar invaliditāti, kad tās izmanto savas tiesības balsot, līdzdarboties politiskajā dzīvē un piedalīties sabiedrisko lietu veidošanā. Svarīgi nodrošināt, ka palīgi vai cits atbalsta personāls neierobežo vai neizkropļo izvēli, ko personas ar invaliditāti ir izdarījušas, izmantojot savas balsstiesības.

94. Kultūras dzīve, atpūta, brīvā laika pavadīšana un sports (Konvencijas 30. pants) ir svarīgi dzīves aspekti sabiedrībā, kuros iekļaušanu varētu vēlēt un sasniegt, piemēram, nodrošinot, ka pasākumi un objekti ir pieejami personām ar invaliditāti un ir iekļaujoši. Cita starpā arī personīgie asistenti, pavadoņi un lasītāji, kā arī profesionāli zīmju valodas un taustes saziņas tulki palīdz nodrošināt iekļaujošu dzīvi sabiedrībā atbilstoši personas ar invaliditāti vēlmēm un prioritātēm. Svarīgi, ka jebkāda atbalsta izmantošanu uzskata par daļu no izmaksām, kas ir saistītas ar invaliditāti, jo šādi atbalsta pakalpojumi palīdz veicināt gan iekļaušanu sabiedrībā, gan neatkarīgu dzīvi. Palīgiem, kuri ir nepieciešami dalībai kultūras un brīvā laika pavadīšanas pasākumos, nevajadzētu maksāt ieejas maksu. Turklāt nevajadzētu noteikt ierobežojumus attiecībā uz to, kad, kur un kāda veida valstiskos vai starptautiskos pasākumos palīdzību var izmantot.

95. Dati un informācija (Konvencijas 31. pants) ir sistemātiski jāiedala pēc invaliditātes visos sektoros, tostarp attiecībā uz mājokļiem, sadzīves apstākļiem un sociālās aizsardzības shēmām, kā arī pēc neatkarīgas dzīves iespējamības un atbalsta un pakalpojumu pieejamības. Izmantojot šādu informāciju, vajadzētu būt iespējai regulāri analizēt panākumus, kuri gūti attiecībā uz deinstitucionalizāciju un pāreju uz atbalsta pakalpojumu izmantošanu sabiedrībā. Svarīgi, ka rādītāji atspoguļo konkrētos apstākļus katrā dalībvalstī.

96. Starptautiskā sadarbība (Konvencijas 32. pants) īstenojama tā, lai nodrošinātu, ka ārvalstu palīdzība tiek ieguldīta atbalsta pakalpojumos vietējā sabiedrībā, kurā tiek ņemtas vērā personu ar invaliditāti vēlmes un prioritātes, kā arī veicinātas viņu tiesības izvēlēties, kur, ar ko un kādos sadzīves apstākļos dzīvot, kā to paredz Konvencijas 19. pants. Nav pieļaujama starptautiskās sadarbības ietvaros iegūto naudas līdzekļu ieguldīšana jaunu institūciju, norobežošanas vietu vai institucionālās aprūpes modeļu izstrādē, jo tas nošķir un izolē personas ar invaliditāti.

V. Īstenošana valsts līmenī

97. Komiteja ņem vērā, ka, īstenojot tiesības uz neatkarīgu dzīvi un iekļaušanu sabiedrībā, dalībvalstis var saskarties ar izaicinājumiem valsts līmenī. Tomēr, ņemot vērā iepriekš minēto normatīvo saturu un saistības, dalībvalstīm būtu jāveic turpmāk norādītie pasākumi, lai nodrošinātu Konvencijas 19. panta pilnīgu īstenošanu, proti:

a) jāatceļ visi tiesību akti, ar kuriem liedz personām ar invaliditāti neatkarīgi no traucējumu veida izvēlēties, kur, ar ko un kā dzīvot, tostarp jāievēro tiesības netikt norobežotiem kāda invaliditātes veida dēļ;

b) jāpieņem un jāīsteno tiesību akti, standarti un citi pasākumi nolūkā panākt, ka vietējā sabiedrība un vide, kā arī informācija un saziņa ir pieejama visām personām ar

invaliditāti;

c) jānodrošina, ka sociālās aizsardzības programmas atbilst dažādajām personu ar invaliditāti vajadzībām vienlīdzīgi ar citiem;

d) politikas nostādnēs, tiesību aktos, standartos un citos pasākumos jāievieš universālā dizaina principu gan attiecībā uz fiziskām, gan virtuālām telpām, tostarp šis princips ir jāņem vērā saistību izpildes/īstenošanas uzraudzībā; jāpārskata būvniecības kodeksi nolūkā nodrošināt, ka tie atbilst universālā dizaina principiem un likumdošanas pamatnostādnēm par būvniecību, kā noteikts Komitejas Vispārējā komentārā Nr. 2;

e) jānodrošina visām personām ar invaliditāti materiālās un procesuālās tiesības uz neatkarīgu dzīvi sabiedrībā;

f) jāinformē personas ar invaliditāti tām saprotamā veidā par viņu tiesībām uz neatkarīgu dzīvi un iekļaušanu sabiedrībā un jānodrošina apmācība attiecībā uz tiesību un iespēju paplašināšanu nolūkā palīdzēt personām ar invaliditāti iemācīties izmantot savas tiesības;

g) jāpieņem skaidras un mērķtiecīgas deinstitucionalizācijas stratēģijas, paredzot konkrētu termiņu un atbilstošu budžetu, lai izskaustu personu ar invaliditāti visa veida izolāciju, nošķiršanu un institucionalizēšanu; īpaša uzmanība būtu jāpievērš personām ar psihosociāliem un/vai intelektuālās attīstības traucējumiem, kā arī bērniem ar invaliditāti, kuri šobrīd atrodas institūcijās;

h) jāizveido izglītošanas programmas, kurās kļūdē negatīvu attieksmi un stereotipus par personām ar invaliditāti un nodrošina sabiedrības pārveidi nolūkā izstrādāt individualizētus un pieejamus pamatpakalpojumus;

i) jānodrošina, kas personas ar invaliditāti personīgi vai ar pārstāvošo organizāciju starpniecību piedalās atbalsta pakalpojumu un sabiedrības pārveidē, kā arī deinstitucionalizācijas stratēģiju izstrādē un īstenošanā;

j) jāizstrādā visaptverošas politikas nostādnēs un likumdošanas pamatnostādnēs, kā arī jāpiešķir finanšu līdzekļi cenas un citā ziņā pieejamu mājokļa vienību būvniecībai, kā arī radītās vides, publisko telpu un transporta izveidei, paredzot gan atbilstošu termiņu to īstenošanai, gan efektīvas, atturošas un samērīgas sankcijas par valsts vai privāto iestāžu pieļautajiem pārkāpumiem;

k) jāpiešķir resursi atbilstošu un pietiekamu personas/“lietotāja” virzītu un pašu pārvaldītu atbalsta pakalpojumu izveidei visām personām ar invaliditāti, piemēram, personīgās palīdzības sniedzējiem, pavadoņiem, lasītājiem un profesionāli apmācītiem zīmju valodas vai citiem tulkjiem;

l) jāizstrādā konkursa procedūras atbalsta pakalpojumu sniegšanai sabiedrībā neatkarīgi dzīvojošām personām ar invaliditāti, ņemot vērā Konvencijas 19. pantā paredzēto normatīvo saturu;

m) jāizveido mehānismi, lai uzraudzītu esošās institūcijas un sociālās aprūpes pakalpojumus ar izmitināšanu, deinstitucionalizācijas stratēģijas, kā arī neatkarīgas dzīves īstenošanu sabiedrībā, neaizmirstot par neatkarīgas uzraudzības sistēmu nozīmi;

n) jāuzrauga un jāīsteno Konvencijas 19. pantā paredzētais, ar pārstāvošo organizāciju starpniecību pilnībā konsultējoties ar personām ar invaliditāti un šajā procesā iesaistot šādas personas.